

თხილის კულტურის სარეველები

თხილი (*Corylus avellana* L.) მნიშვნელოვანი კაკლოვანი კულტურაა. ძველ ბერძნებს იგი ოჯახური ბედნიერებისა და ბარაქის სიმბოლოდ მიაჩნდათ, რომაელები კი მას ჯანმრთელობასა და ძალასთან აიგივებდნენ.

თხილის ნაყოფი შეიცავს 60-70 % ცხიმს, 20 % ცილას, მაკრო და მიკროელემენტებს (რკინა, იოდი, სპილენძი, ვიტამინები და სხვა), იგი შეიცავს ნივთიერებებს, რომლებიც ადამიანის ორგანიზმიდან მავნე ნივთიერებებს გამოდევნიან და ხელს უწყობენ იმუნური სისტემის გაძლიერებას. აშშ-ში, პორტლენდის უნივერსიტეტის მეცნიერებმა, თხილის ექსტრაქტში აღმოაჩინეს ნივთიერება პაქლიტაკსელი, რომელიც შედის დღეისთვის ყველაზე ცნობილ ანტისიმსივნიური პრეპარატის (TAXOL) შემადგენლობაში, დღემდე ამ ნივთიერების ერთადერთ ბუნებრივ წყაროდ ითვლებოდა ტისის მერქანი (ერთ-ერთი იშვიათი მცენარე, რომელიც გავრცელებულია წყნარი ოკეანის სანაპიროს ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში), აღმოჩნდა, რომ თხილი ამ ნივთიერებას იგივე რაოდენით შეიცავს.

თხილის გულისგან ამზადებენ უმაღლესი ხარისხის შოკოლადს, კანფეტებს, გოზინაყს, ჩურჩხელებს და სხვა.

თხილი ეროზიასაწინააღმდეგო კულტურაა, იცავს ნიადაგს ჩამორეცხვისგან, მისი მერქანი მსუბუქი და მტკიცეა, რის გამოც იყენებენ საოჯახო ინვენტარის და ავეჯის მრეწველობაში.

გამოკვლევებით დადასტურებულია, რომ თხილის ერთ-ერთი სამშობლო საქართველოა. ძველი წელთაღრიცხვის მე-6 საუკუნეში ქართველური ტომები აშენებდნენ თხილის გარეულ ფორმებს. დღეისთვის გავრცელებული რამდენიმე ათეული აბორიგენული ჯიშის სახელწოდებები - შველისყურა, ანაკლიური, გულშიშველა, ხაჭაპურა, ნემსა და მრავალი სხვა მათ ადგილობრივ წარმოშობაზე მიგვითითებს.

საქართველოში თხილი გვხვდება შავი ზღვის სანაპიროზე აჭარის, გურიის, სამეგრელოს, აფხაზეთის, იმერეთის და აღმოსავლეთ საქართველოს (ლაგოდეხი, ყვარელი) რაიონებში.

თხილის კულტურა ყოველთვის დიდ ინტერესს იწვევდა და დღესაც მსოფლიო ბაზრის ყურადღების ცენტრშია. საქართველოსთვის თხილს სერიოზული ეკონომიკური მნიშვნელობა ჰქონდა, იგი მოსახლეობის შემოსავლის წყარო იყო. ჩვენი ქვეყნიდან 1917 წლის რევოლუციამდე დიდი რაოდენობით თხილი გადიოდა ევროპის ბაზარზე, მაგრამ საბჭოთა პერიოდში თხილის ნარგაობა შემცირდა და შესაბამისად შემცირდა ექსპორტიც. მდგომარეობა შეიცვალა მხოლოდ მე-20 საუკუნის 90-იან

წლებში, როცა დასავლეთ საქართველოში განახლდა თხილის პლანტაციების გაშენება და შეიქმნა გადამამაუშავებელი ქარხნები.

თხილი ზიანდება სხვადასხვა მავნე ორგანიზმებით (დაავადებები, მავნებლები, სარეველები).

თხილის სარეველებია: ეწრის გვიმრა (*Pteridium tauricum* Presl. V. Kreez.), ჩადუნა (*Dryopteris* Adans.), მაყვალი (*Rubus* L.), ეკალიქა (*Smilax excelsa* L.), გრაკლა (*Spiraea* L.), ოქროწვეპლა (*Solidago virga aurea* L.), კაროლინის ძაღლყურძენა (*Solanum carolinense* L.), ავშანფოთლიანი ამბროზია (*Ambrosia artemisiifolia* L.), მწვანე ძურწა (*Setaria viridis* (L.) P. B.), ყვითელი ძურწა (*Setaria glauca* (L.) P. B.), მწყერფეხა (*Digitaria sanguinalis* (L.) Scop.), ჯიჯლაყა (*Amaranthus retroflexus* L.), დიდილო (*Centaurea depressa* M. B.), ნაცარქათამა (*Chenopodium album* L.), გვირილა (*Pyrethrum*), მინდვრის მდოგვი (*Sinapis arvensis* L.), ღიქა (*Sonchus* L.), მინდვრის ნარი (*Cirsium arvense* (L.) Scop.), ჩაქვის ბალახი (*Pollinia imberbis* Nees), ბურჩხა (*Echinochloa crus-galli* (L.) R. et Sch.) და სხვა.

ქვემოთ მოცემულია ზოგიერთი მათგანის მოკლე დახასიათება.

ეწრის გვიმრა - *Pteridium tauricum* Presl. V. Kreez.

მრავალწლიანი, სპოროვანი, ფესურიანი, ძნელად აღმოსაფხვრელი მცენარეა გვიმრისებრთა ოჯახიდან, რომლის სიმაღლე 2 მ-მდე აღწევს. ფესურა - მხოხავი, ფოთოლი - 2-3-ჯერ ფრთისებრდანაკვთულია, ქვედა მხარე წითური ხშირი ბუსუსებითაა შებუსუსული, მრავლდება ფესურითა და სპორებით. სპორები ივლის-აგვისტოში მწიფდება.

ჩადუნა - *Dryopteris Adans.*

მრავალწლოვანი, ბალახოვანი, სპოროვანი, ფესურიანი მცენარეა კალამურასებრთა ანუ ნამდვილი გვიმრების ოჯახიდან, სიმაღლით 1 მ-მდე სიმაღლის. მიწის ზევით განვითარებული ღერო არ გააჩნია. ფესურა კი კარგადაა განვითარებული და ძველი ფოთლების ყუნწების ძირებსა და მრავალ თხელშრიან ქერქშია გახვეული. კენტფრთართული დიდი ზომის ფოთლები ფესვის ყელთან ჯგუფურადაა შეკრებილი; ახალგაზრდა ფოთლები სპირალურადაა დახვეული და ზრდის მსვლელობაში თანდათან სწორდება.

მაყვალი - *Rubus L.*

მრავალწლიანი, ბუჩქოვანი მცენარეა ვარდისებრთა ოჯახიდან, მეტწილად ხვიარა ბუჩქია, აქვს ეკლებით ან ჯაგრებით მოფენილი გრძელი ღეროები. პირველი წლის ყლორტებზე მხოლოდ ფოთლებია, მეორე წლის ყლორტებზე კი — ყვავილები და ნაყოფები. ყვავილები მარტოულია, უფრო იშვიათად ყვავილედად შეკრებილი. ნაყოფი კრებადია და შედგება წითელი ან მოწითალო-მოშავო წვნიანი კენკრაა.

ეკალიჭა - *Smilax excelsa* L.

მრავალწლიანი, მარადმწვანე, ხვიარა, ბუჩქოვანი, მცენარეა 30-50 სმ სიმაღლის, აქვს ძლიერი ფესურა, ფესვები ვრცელდება 1 მ-მდე, ღერო დაფარულია ეკლებით, ფოთლები სამკუთხა-კვერცხისებრი ან მორგვალო-კვერცხისებრი, ფუძე გულისებრი, რკალური დამარღვით, წაწვეტებული, ყუნწიანი, დამახასიათებელია ორი უღვაში, ყვავილი თეთრი, პატარა, შეკრული ქოლგად, ნაყოფი მრგვალი, წითელი კენკრაა.

გრაკლა - *Spiraea* L.

მრავალწლიანი, ბუჩქოვანი მცენარეა ვარდისებრთა ოჯახიდან, 1-1,5 მ სიმაღლის, აქვს მოგრძო-კვერცხისებრი, მორიგეობით განლაგებული, დაკბილული ფოთლები, ქოლგისებრ ან ფარისებრ ყვავილედებში თავმოყრილი თეთრი ან ვარდისფერი ყვავილები, ნაყოფი სუსტად შებუსლი მრავალფოთლურაა.

ოქროწვეპლა - *Solidago virga aurea* L.

მრავალწლიანი, ფესურიანი, ბალახოვანი სარეველაა რთულყვავილოვანთა ოჯახიდან. ღერო - სწორმდგომი, შეფოთლილი, შებუსუსული, 30-100 სმ სიმაღლის; ფოთლები - მორიგეობით განლაგებული, ელიფსური, კიდედაკბილული, ფესვთანური ფოთლები მოგრძო კვერცხისებრი ან ფართო, ნიჩბისებური, ზედა კი - ლანცეტაა, მჯდომარე; ყვავილედები - კალათა, 10-15 მმ, ყვავილი ყვითელი, ყვავილობს მაისიდან სექტემბრამდე, თესლი მწიფდება ივნისიდან ოქტომბრის ბოლომდე; თესლურა - ცილინდრული, 3-4 მმ, შებუსუსული, მუქი ფერის ქოჩრით 4-5 მმ სიგრძის.

კაროლინის ძაღლყურძენა - *Solanum carolinense* L.

მრავალწლიანი ფესვნაყარი სარეველაა, წააგავს კარტოფილს. საქართველოში შეზღუდულად გავრცელებული საკარანტინო სარეველაა. ღერო სწორი, 30-120 სმ სიმაღლის, მსხვილი, დატოტვილი ვარსკვლავისებური ბეწვებით და მაგარი, მოყვითალო ეკლებით. ყვავილები მოთეთრო ან იასამნისფერი, ნაყოფი კენკრაა,

მოყვითალო ან ნარინჯისფერი, მრგვალი, გლუვი ზედაპირით (1,5-2 სმ). კენკრაში 40-60 თესლია. თესლის სიგრძე 2-3 მმ, ოვალური, მკერდშეჭყლეტილი, ყვითელი ან ყავისფერი, ფოსფორიანი ზედაპირით. მცირე ზომის ჭიპი მოთავსებულია თესლის წიბოზე.

დიდილო - *Centaurea depressa* M. B.

დიდილო ერთწლიანი ბალახოვანი მცენარეა რთულყვავილოვანთა ოჯახიდან, სიმაღლით 30-80 სმ, წვრილი დატოტვილი ფესვით და სწორტოტებიანი ღეროებით, რომლებიც შებუსუსულია მორუხო-თეთრი ბეწვებით. ფოთლები მორიგეობით განლაგებული, მორუხო-მწვანე, ქვედა სამნაწილიანია, ან ფრთისებრ დატოტვილი, ყუნწიანი, ზედა ხაზურაა, მთლიანი. ყვავილები შეკრებილია კალათა ყვავილედად, რომლებიც ტოტის წვერზე და მის განშტოებებზეა მოთავსებული, კიდურა ყვავილები მილისებრია ან ძაბრისებრი, ლურჯი ფერის, შიდა – იისფერია. ნაყოფი რუხი ან მორუხო-ყვითელი, მოგრძო, პრიალა თესლია. დიდილო ყვავილობს ივნის-ივლისში, თესლი მწიფდება აგვისტოში.

ჩაქვის ბალახი - *Pollinia imberbis* Nees

ერთწლიანი სარეველა მცენარეა მარცვლოვანთა ოჯახიდან, აქვს გრძელი, წვრილი ფესვები; ღეროს სიგრძე 40-100 სმ, დატოტვილი, აღმავალი, შეუბუსავი, შეიძლება დაფესვიანდეს; ფოთლები ლანცეტისებური, სუსტად შებუსული, მწვანე; ყვავილედითავე - თავთავი, ლანცეტისებური, 4,5-6 მმ სიგრძის, ყვავილობს ზაფხულის ბოლოს. მარცვალი ელიფსური, მოყვითალო-მოწითალო, ზომით 2.8-3 მმ, მწიფდება სექტემბერ-ოქტომბერში.

მაია გიორბელიძე

სოფლის მეურნეობის სამინისტროს ლაბორატორიის

ენტომოლოგიის ლაბორატორიის მთავარი სპეციალისტი

ნინო დათუკიშვილი

სოფლის მეურნეობის სამინისტროს ლაბორატორიის

ფიტოპათოლოგიის ლაბორატორიის მთავარი სპეციალისტი